

A LOVASSPORTOK HELYE ÉS SZEREPE A MAGYAR NEMESI REZIDENCIÁK ÉLETÉBEN

THE PLACE AND ROLE OF EQUESTRIAN SPORTS IN THE LIFE OF HUNGARIAN MANORS

BÖLKEI BLANKA | FEKETE ALBERT

ABSZTRAKT

A főúri rezidenciákon zajló egykori sportélet és az azt kiszolgáló létesítmények szerepe eddig kevésbé került előtérbe a kertetörténeti kutatások kapcsán, annak ellenére, hogy már az ókorból is ismerünk a felső társadalmi réteg udvaraiban testgyakorlási céllal kialakított tereket, kerti elemeket. Előzetes kutatásaink során (Bölkei Blanka (2024) *Sportélet a 19-20. századi kastélykertekben [Szakdolgozat] Konzulens: dr. Fekete Albert*) bebizonyosodott, hogy a 19. század elejétől a második világháborúig tartó időszakban a magyarországi nemesi rezidenciák túlnyomó többségében jelen voltak különféle sporttevékenységek és sportlétesítmények, közülük pedig a lovassportok bizonyultak a legsokszínűbbnek és legnépszerűbbnek. Jelen kutatás célja a lovassportok különböző ágainak és a nemesi életforma összefüggéseinek feltárása, valamint a lovagláshoz kötődő létesítmények funkcionális és térszerkezeti szerepének elemzése a kastélykertek kialakulásában és fejlődésében. A vizsgálat különböző írott emlékek (pl. úti levelek, beszámolók, kastélyleírások, korabeli folyóiratcikkek) ismeretanyagára, képi forrásokra (térképek, fotók, tervek), illetve tárgyi emlékekre (helyszínen fennmaradt kerti elemek) támaszkodik, amelyeket a témában

megjelent szakcikkek, monográfiák, műemlékvédelmi célú dokumentációk (stb.) adatai egészítenek ki. A kutatás során számos hazai és néhány külföldi helyszín bejárására is sor került; ezek során az adott kastélyok jelenlegi tulajdonosaival, kezelőivel vagy bérelőivel, illetve a tulajdonos családok leszármazottjaival folytatott beszélgetések, valamint személyes tapasztalatok alapján bővült az anyag. Az elemzés eredményei azt mutatják, hogy a lovassport valóban jelentős hatással volt a nemesek mindennapi életének és ezáltal rezidenciáik környezetének kialakításában. Egyfelől a nemesség fizikai jóllétét szolgálta, másfelől pedig a gazdasági, az erkölcsi és a kulturális erő szimbólumaként jelent meg, s gyakran diplomáciai eszközként is szolgált, erősítve a kastélytulajdonosok vezető társadalmi pozícióját.

Kulcsszavak: örökségvédelem; sportlétesítmény; kertművészet; nemesi rezidencia

BEVEZETÉS, CÉLKITŰZÉS

A sport a kezdetektől fogva jelen van a nemesi réteg életében, birtokain; neveltetésüknek mindig is fontos részét képezte az alapvető katonai feladatok és készségek

ABSTRACT

The role of sports and the related facilities at manors has received little attention in garden history research, even though we know that spaces and garden elements designed for physical exercise existed in the courtyards of the upper classes as far back as antiquity. Our preliminary research (Blanka Bölkei (2024) *Sportélet a 19-20. századi magyar kastélykertekben [Thesis] Supervisor: Albert Fekete PhD, DLA*) proved that from the early 19th century until World War II, the vast majority of Hungarian manors featured various sports activities and facilities, among which equestrian sports proved to be the most diverse and popular. The aim of this research is to explore the connections between various equestrian sports and the aristocratic lifestyle, and to analyse the functional and spatial role of equestrian facilities in the development of manor gardens. The study is based on various written records (e.g. letters, travel reports, manor descriptions, articles of contemporary magazines), visual sources (maps, photos, plans) and material artefacts garden elements preserved on site), supplemented by data from specialist articles, monographs, monument conservation documents, etc. published on the subject. Over the course of research, numerous domestic and a few foreign sites were visited, during which the material was expanded based on personal experiences and conversations with the current owners, managers or tenants of the manors in question, as well as with descendants of the owner families. The results of the analysis show that equestrian sports did indeed have a significant impact on the everyday life of the nobility and thus on the design of the surroundings of their residences. On the one hand, it supported the physical well-being of the nobility, and on the other hand, it was a symbol of economic, moral and cultural power, often serving as a diplomatic tool, reinforcing the leading social position of the estate owners.

Keywords: heritage conservation; sport facility; garden design; noble residence

INTRODUCTION, OBJECTIVE

From the very beginning, sport has been present in the life of the nobility and on their lands, and learning basic military tasks and skills has always been an important part of their education. (Katona, 2021) Initially, this was mainly for military and representational reasons, as in addition to often having to prove themselves on the

battlefield, which required good physical condition and health, it was also a way of demonstrating their political aptitude and leadership skills to the people. The pursuit of various sports activities not only represented special social status and cultural hegemony, but also inspired trust and respect among the people, thereby reinforcing the prominent social role of the nobility. (Behringer, 2012)

At the same time, sport had also found its place in the lives and courts of the ruling social class as a recreational activity, and its importance grew steadily from the time of humanism onwards. (Szatmári, 2018) According to the descriptions of historians of the time [1], physical training played an important role in the life of Matthias Hunyadi from childhood, thanks to his Italian teachers who promoted the ideals of humanism. He was an excellent swimmer, fencer and fighter, both on foot and on horseback, he was proud of his dressage knowledge, he often competed in carriage driving races, and he played ball games with rackets, which were the precursors of modern tennis. (Rapaics, 1938; Szatmári, 2018) Later, Matthias established “several xystus (colonnades) surrounded by various trees” in the Buda Palace Gardens for gymnastics, fencing and walking, and also created the Nyék game reserve. (Garády, 1932)

At that time, the love of sport already had a worldwide influence on the lifestyle of monarchs and aristocrats, and thus also on their gardens: Henry VIII, for example, had a walled, roofless tennis court built at Hampton Court in the early 16th century (Behringer, 2012), and Emperor Maximilian built a similar one in Pressburg (Bratislava) at the end of the 16th century. (Szatmári, 2018)

However, beyond the gardens of the royal and aristocratic classes, the establishment of sports facilities at noble residences only began to become more common and varied in Europe in the 19th century. This was primarily due to the spread of new ideologies (liberalism, nationalism, positivism, romanticism etc.) and the resulting social, scientific and economic development.

From the period of the Reform Era in Hungary, England served as a model for other European countries with its civil society (Galavics, 1999) and modern, competitive industry, which also inspired the Hungarian aristocracy to create a similar order in the country.

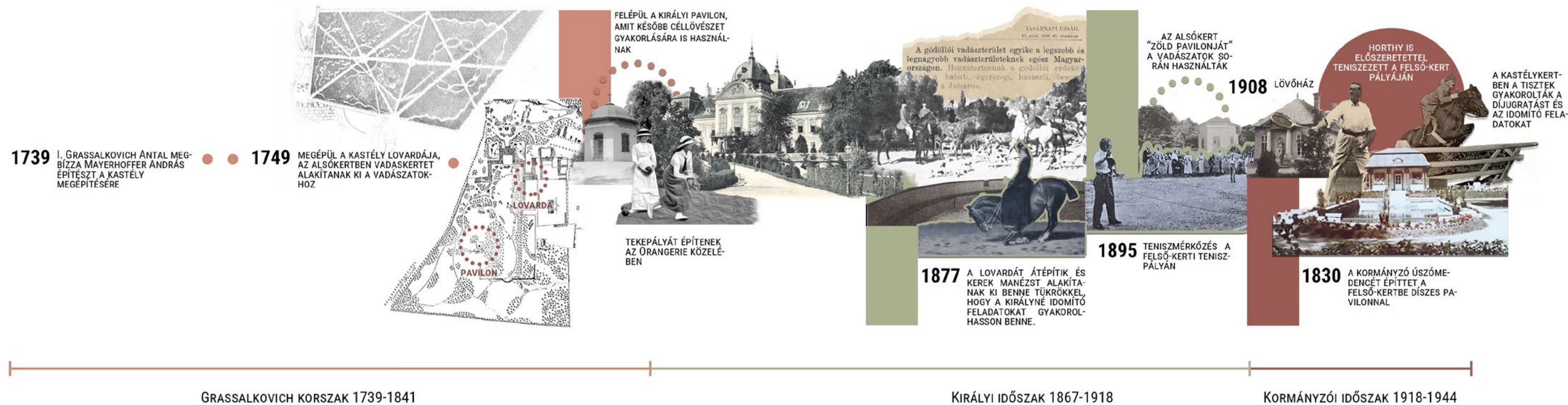
And since shaping the landscape around residences has always been one of the most important means of representation, these efforts also had a significant impact on the design of the gardens of noble palaces and mansions.

1. ábra/Fig. 1: A sportok megjelenése és elterjedése a hazai kastélykertekben a gödöllői Grassalkovich-kastély példáján / *The emergence and spread of sports in Hungarian manor gardens, using the example of the Grassalkovich Palace in Gödöllő*

FORRÁS/SOURCE: SAJÁT ÁBRA. FELHASZNÁLT KÉPEK: AZ ALSÓKERT HELYSZÍNRAJZA, 1782 (JOSEPH HOFFMAN); A KERT 1843-AS RAJZA (MÁTÉ ZSOLT ÉS DÁVID FERENC KUTATÁSAI NYOMÁN), TEKÉZŐ NEMESÉK (NORTH LONDON BOWLING CLUB); ERZSÉBET KIRÁLYNÉ A LOVARDÁBAN, 1876 (W. RICHTER FELVÉTELE) A KASTÉLY LOVARDÁJA, 1898

(VASÁRNAPI UJSÁG 1898.11.03); FALKAVADÁSZAT 1872 (W. RICHTER FELVÉTELE), TENISZPÁLYA (GÖDÖLLŐI KASTÉLY GYŰJTEMÉNYE); ÚSZÓMEDENCE (GÖDÖLLŐI KASTÉLY GYŰJTEMÉNYE); LÖVŐHÁZ (GÖDÖLLŐI KASTÉLY GYŰJTEMÉNYE); TISZTI DÍJUGRATÁS A PARKBAN (GÖDÖLLŐI KASTÉLY GYŰJTEMÉNYE); HORTHY TENISZESZIK A KENDERESI KASTÉLY-PARKBAN (TEMESY, 1941) / OWN FIGURE, IMAGES USED: SITE PLAN OF THE LOWER GARDEN, 1782 (JOSEPH HOFFMANN); DRAWING OF THE GARDEN FROM 1843 (BASED ON RESEARCH BY ZSOLT MÁTÉ AND FERENC DÁVID); NOBLEMEN PLAYING SKITTLES (NORTH LONDON BOWLING CLUB); QUEEN ELISABETH IN THE RIDING HALL, 1876 (PHOTO BY W. RICHTER);

THE RIDING HALL OF THE PALACE, 1898 (VASÁRNAPI UJSÁG, 3 NOVEMBER, 1898); HUNTING WITH HOUNDS (PHOTO BY W. RICHTER, 1872); TENNIS COURT (COLLECTION OF THE GÖDÖLLŐ PALACE); SWIMMING POOL (COLLECTION OF THE GÖDÖLLŐ PALACE); SHOOTING GALLERY (COLLECTION OF THE GÖDÖLLŐ PALACE); OFFICERS' SHOW JUMPING IN THE PARK (COLLECTION OF THE GÖDÖLLŐ PALACE); HORTHY PLAYING TENNIS IN THE KENDERES PALACE PARK. (TEMESY, 1941)



elsajátítása. (Katona, 2021) Ez eleinte főként hadászati és reprezentációs okokra vezethető vissza, hiszen azon kívül, hogy gyakran helyt kellett állniuk a harcmezőn, ami-hez elengedhetetlen volt a jó erőnlét és egészség, ezzel demonstrálták a nép felé politikai rátermettségüket és vezetői alkalmasságukat. A különféle sporttevékenységek űzése nemcsak különleges társadalmi státuszt és kulturális hegemoniát jelentett, hanem bizalmat és tiszteletet is kiváltott a népből, erősítve ezzel a nemesek kiemelt társadalmi szerepvállalását. (Behringer, 2012)

Ugyanakkor a sport, mint rekreációs tevékenység is helyet kapott a vezető társadalmi réteg életében és udvaraiban, aminek a jelentősége a humanizmustól kezdve egyre növekedett. (Szatmári, 2018) Korabeli történetírók leírásai alapján [1] Hunyadi Mátyás életében a testedzés már gyermekkorától kezdve fontos szerepet töltött be a humanizmus eszmeiségét hirdető itáliai tanítómesterek

által: kiválóan úszott, vívott, illetve harcolt mind gyalog, mind lóháton, büszke volt a lóidomítására, gyakran indult kocsiversenyeken, valamint ütős labdajátékokat is űzött, amelyek a mai tenisz elődjét jelentették. (Rapaics, 1938; Szatmári, 2018) Később Mátyás budai várkertjében tornára, vívásra, sétára szolgáló „különböző fákkal körülfo-gott xystusok”-at (oszlopcsarnokokat) létesített (Rapaics, 1938: 36), valamint kialakította a nyéki vadaskertetet is. (Garády, 1932)

A sport szeretete már ekkor világszerte befolyással volt az uralkodók, arisztokraták életformájára, s ezáltal azok kertjeire is: VIII. Henrik például a 16. század elején Hampton Courtban fallal körülvett, tető nélküli teniszpályát építetett (Behringer, 2012), majd Miksa császár is hasonló építetett Pozsonyban a 16. század végén. (Szatmári, 2018)

Ugyanakkor a sportlétesítmények létesítése az uralkodói, a főúri réteg kertjein túl a nemesi rezidenciákon csak

The fashion for landscape gardens promoting the freedom of nature spread rapidly, becoming a visual expression of up-to-date thinking and social progress. (Galavics, 1999) The palace, which had previously served exclusively as an estate centre, a venue for large-scale public events, increasingly became a place for private life, retreat and rejuvenation. To balance this, however, the social role of palace and garden remained significant, as they occasionally provided a venue for increasingly important political receptions, social events and celebrations, which, unlike the representative events of the past, appealed to a wider range of society, were held according to a more relaxed protocol, and were an integral part of the everyday social life of the elite.

As a result of the development of civil society, people had more leisure time, which led to the spread of numerous new activities, increased health consciousness, and

the emergence of a wide variety of sports, which the nobility mainly practised on their own land.

For example, the Károlyi Palace Garden in Fehérvárcsurgó and the Vigyázó Manor Garden in Vácraót featured tennis courts, the Wenckheim Palace Park in Szabadkígyós had a swimming pool and a gymnasium, among other facilities, the Festetics Manor Garden in Dég had a tennis court and a football pitch, and the Erdődy Manor Garden in Doba had a bowling alley and a skittle building.

However, equestrian sports were the most popular. This can mainly be attributed to the fact that until the early 19th century, keeping horses was still essential from a practical point of view, as horses were the primary means of transport, as well as being used for economic and military purposes. In addition, they also played an important role in hunting.

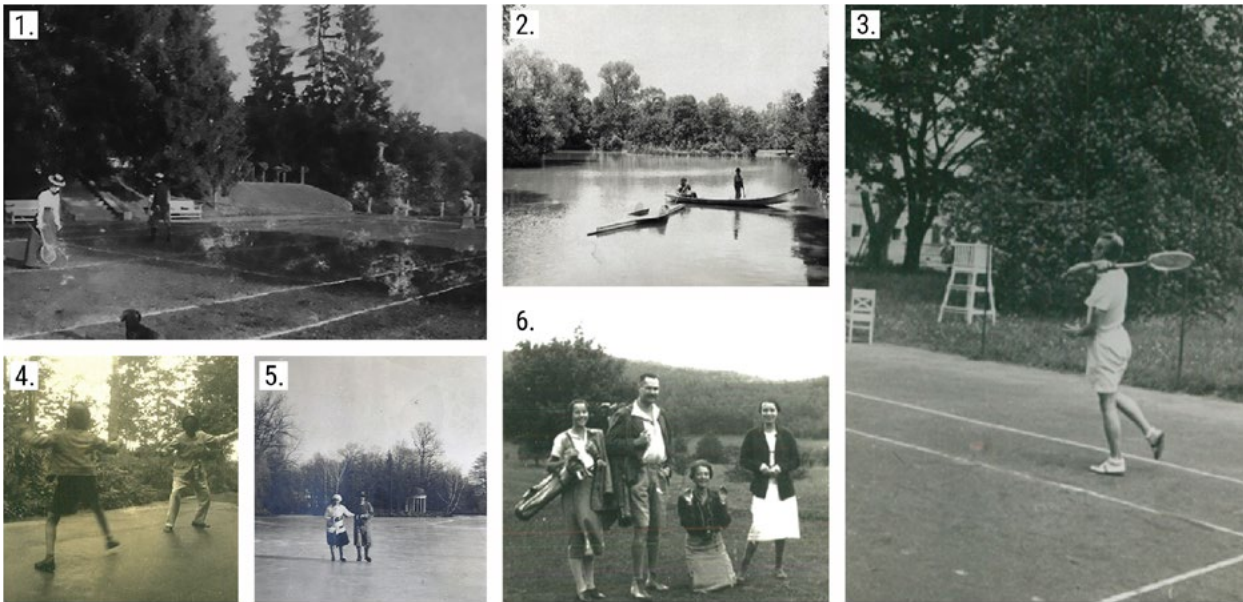
2. ábra/Fig. 2: Sport a kastélykertekben /
Sports in manor gardens

FELHASZNÁLT KÉPEK: 1.) TENISZMÉRKŐZÉS A ZABOLAI MIKES-KASTÉLY KERTJÉBEN. FORRÁS: MIKES CSALÁD FOTÓARCHÍVUMA. 2.) EVEZÉS VIGYÁZÓ SÁNDOR GRÓF KASTÉLYÁNAK PARKJÁBAN. FORRÁS: FORTEPAN #83197/ U.BFL. XV.19.D.1.11. 105. 3.) GRÓF KÁROLYI ISTVÁN TENISZEZÉS KÖZBEN, FEHÉRVÁRCSURGÓN, 1930-AS ÉVEK. FORRÁS: A FEHÉRVÁRCSURGÓI KÁROLYI CSALÁD GYŰJTEMÉNYE. 4.) SIBRIK LÁSZLÓ TANÍTTJA AZ IFJÚ KÁROLYI LÁSZLÓ GRÓFOT VÍVNII A LÁSZLÓTANYAI BIRTOKON 1940 KÖRÜL. FORRÁS: A FÓTI KÁROLYI CSALÁD GYŰJTEMÉNYE 5.) KORCSOLYÁZÁS A FEHÉRVÁRCSURGÓI TAVON, 1930-31-I TÉL. FORRÁS: A FEHÉRVÁRCSURGÓI KÁROLYI CSALÁD GYŰJTEMÉNYE.

6.) GRÓF KÁROLYI ISTVÁN A FELESÉGÉVEL ÉS ANNAK KÉT NÖVÉRÉVEL A BODÓRETI GOLFPÁLYÁN, 1931-32. FORRÁS: A FÓTI KÁROLYI CSALÁD GYŰJTEMÉNYE. / IMAGES USED: 1.) TENNIS MATCH IN THE MIKES MANOR GARDEN IN ZABOLA (SOURCE: PHOTO ARCHIVE OF THE MIKES FAMILY) 2.) ROWING BOAT (IN THE FOREGROUND) IN THE MANOR GARDEN OF COUNT SÁNDOR VIGYÁZÓ (SOURCE: GYÖRGY KLÓSZ BETWEEN 1895-1899 FORTEPAN #83197/ U.BFL.XV.19.D.1.11.105) 3.) COUNT ISTVÁN KÁROLYI PLAYING TENNIS IN FEHÉRVÁRCSURGÓ, 1930S (SOURCE: COLLECTION OF THE KÁROLYI FAMILY OF FEHÉRVÁRCSURGÓ) 4.) LÁSZLÓ SIBRIK TEACHING YOUNG COUNT LÁSZLÓ KÁROLYI TO FENCE ON THE LÁSZLÓTANYA ESTATE AROUND 1940 (COLLECTION OF THE KÁROLYI FAMILY OF FÓTI) 5.) ICE SKATING ON THE LAKE IN

FEHÉRVÁRCSURGÓ, WINTER 1930-31 (COLLECTION OF THE KÁROLYI FAMILY OF FEHÉRVÁRCSURGÓ) 6.) COUNT ISTVÁN KÁROLYI WITH HIS WIFE AND HER TWO SISTERS ON THE GOLF COURSE IN BODÓRÉT, 1931-32 (COLLECTION OF THE KÁROLYI FAMILY OF FÓTI)

►► 3. ábra/Fig. 3: Sportágak gyakoriság szerinti megoszlása a legjelentősebb hazai kastélykertekben a 19. század elejétől a II. világháborúig / Distribution of sports by frequency in the most significant Hungarian manor gardens from the early 19th century to World War II
FORRÁS/SOURCE: BÖLKEI, 2024



a 19. századtól kezdett gyakoribbá és színesebbé válni Európában. Ez első sorban az új szellemi áramlatok (liberalizmus, nacionalizmus, pozitivizmus, romantika stb.) elterjedésének és az ennek nyomán végbemenő társadalmi, tudományos és gazdasági fejlődésnek volt köszönhető.

A reformkortól kezdődően, Anglia mintaként jelent meg Európa többi országa számára polgárosult társadal-mával (Galavics, 1999), modern és versenyképes iparával, amely egy hasonló világ hazai megteremtésére ösztönözte a magyar arisztokráciát.

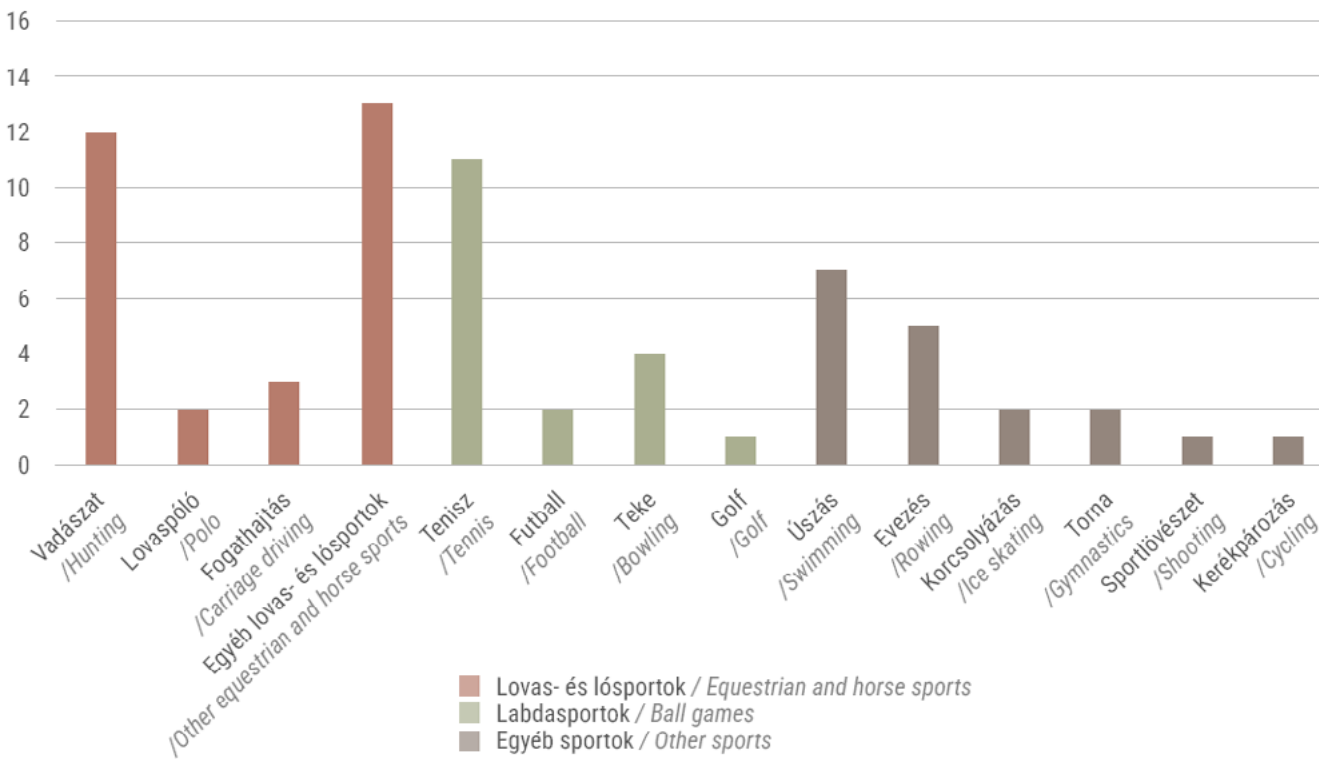
S mivel a rezidenciák környezetének alakítása minden korban a reprezentáció egyik legfontosabb eszköze volt, ezen törekvések a nemesi kastélyok, kúriák kertjeinek kialakításán is mély lenyomatot hagyott. Gyorsan elterjedt a természet szabadságát hirdető tájképi kertek divatja, amely a korszerű gondolkodás és a társadalmi haladás vizuális kifejezésévé vált. (Galavics, 1999) A korábban kizárólag birtokközpontként, nagyszabású nyilvános események színtereként szolgáló kastély egyre inkább a magánélet, az elvonulás és a feltöltődés színterévé alakult. Ezt kiegyensúlyozva azonban a kastély és kert együttese társadalmi szempontból továbbra is jelentős maradt, hiszen alkalmanként helyet biztosított

az egyre fontosabbá váló politikai fogadások, társadalmi rendezvények és ünnepek számára, amelyek a korábbi reprezentatív rendezvényekkel szemben a társadalom szélesebb körét szólították meg, lazább protokoll szerint zajlottak, s inkább a társadalmi elit mindennapi társas életének szerves részét jelentették.

A polgárosodás következtében megnövekedett szabad-idő eltöltésére számos új tevékenység terjedt el, erősödött az egészségtudat, s a sportok színes palettája jelent meg, amelyet a nemesség döntően a saját birtokain űzött.

A fehérvárcsurgói Károlyi-kastélykertben, a turai Schossberger-kastélyban és a vácrátóti Vigyázó-kastélykertben például tenispálya, a szabadkígyósi Wenckheim-kastély parkjában többek között úszómedence és tornapálya, a dégi Festetics-kastélyparkban tenispálya és futballpálya, a dobai Erdődy-kastélyparkban pedig tekepálya és gurutóház volt.

A legnagyobb népszerűségnek mégis a lovassportok örvendtek. Ez főként arra vezethető vissza, hogy a 19. század elejéig a lótartás még gyakorlati szempontból is elengedhetetlen volt, hiszen a ló volt az elsődleges közlekedési, gazdasági és hadászati „eszköz”. Mindemellert a vadászatban is fontos szerepet töltött be.



The presence of and respect for horses in noble life has been constant throughout history.

“The Transylvanian lords’ love of animals culminated in their adoration of horses, in keeping with their ancient national traditions. The horse was always the most loyal friend, the best comrade-in-arms in battle, a means of transport ... the embodiment of the noblest sport and the greatest pride of every manor” (Bíró, 1943: 153)

Thanks to the research conducted by Pál Csőre, we now have detailed knowledge of the game reserves of the Carpathian Basin, including the small enclosures near palaces as well as the outer hunting grounds located further afield in suburban settings. During the Ottoman occupation, most of the game reserves were destroyed (or in some cases were used by Ottoman leaders, as exemplified by the royal hunting grounds in the areas of present-day Budapest, Budanyék, Normafa, and János Hill, where Suleiman also hunted in his time) (Viczián, 2018) - the only exceptions were the western part of the country, Upper Hungary and Transylvania, but due to their high maintenance costs, even in these regions only the princes and the wealthiest could afford to maintain these facilities. Outstanding examples from the 16th and 17th centuries include the Nádasdy

family’s game park in Sárvár and the parks in Fraknó and Kismarton, which were spared during the Ottoman wars. Equally significant were the Zrínyis’ estate in Csáktornya, the game park of Füzer Castle, and the parks in Cseklész, Gimes and Nagypapony. (Csőre, 1997) In Transylvania, the game reserve of the Transylvanian princes in Fogaras played an important role, where, amongst others, György Rákóczi I often hunted, as did in the English oak forest known as “Mocsárerdő” (Marshland Forest), near Kemény Castle in Marosvécs (D. Bíró, 2006). The driven hunts organised on Count Bercsényi’s land in Brunócz were also famous during this period, and Szentendrei Island was also very popular as a hunting ground. (Motesiky, 2006) Hunting already had a significant diplomatic importance in this era, but its main purpose remained the procurement of food and preparation for war.

During the Baroque period, medieval and Renaissance hunting grounds were reinterpreted, as the visual axes of the existing game forests were integrated into the vistas of manor garden designs. Notable examples of this approach can be found internationally in the gardens of the Palace of Versailles, and domestically in the Esterházy Palace at Fertőd, where Miklós Esterházy the Magnificent

A ló jelenléte és tisztelete a nemesi életformában a történelem során állandó volt.

„A lóimádatban csúcsonodott ki az erdélyi urak állatszeretete, már ősi, nemzeti hagyományaikhoz híven is; a ló volt mindenkor a leghívebb barát, a legjobb fegyvertárs a harcban, a közlekedés eszköze ..., a legnemesebb sport megtestesülése s a legfőbb büszkesége minden kastélynak” (Bíró, 1943: 153)

Csőre Pál kutatásai nyomán ma már részletes ismereteink vannak a Kárpát-medence vadaskertjeiről, amelyek magukban foglalják a paloták melletti kisvadásokat és az azoktól távolabb, szuburbánus környezetben elhelyezkedő külső vadaskerteket is. A török idők alatt a vadaskertek nagy része elpusztult (de előfordult az is, hogy török vezetők használták tovább azokat, mint a mai Budakeszi, Budanyék, Normafa, Jánoshegy területén elterülő hatalmas királyi vadast, amelyben még Szulejmán szultán is vadászott). (Viczián, 2018) A pusztítás alól csupán az ország nyugati része, a Felvidék és Erdély jelentett kivételt, de magas fenntartási költségeik miatt ezeken a területeken is csak a fejedelmek és a legtehetősebbek engedhették meg maguknak ezen létesítmények fenntartását.

A 16-17. század kiemelkedő példái közé tartozott a Nádasdyak sárvári vadaskertje, valamint a fraknoi és a kismartoni kertek, amelyeket elkerülték a török háborúk. Hasonlóan jelentős volt a Zrínyiek csáktornyai uradalma, a füzéri vár vadaskertje, illetve a csekléshi, gimesi és nagyaponyi kertek is. (Csőre, 1997) Erdélyben a fogarasi fejedelmi vadaskert játszott fontos szerepet, ahol I. Rákóczi György is gyakran vadászott, csakúgy, mint a „Mocsárerdő” -nek nevezett kocsányos tölgyesben, a marosvécsi Kemény-várkastély szomszédságában (D. Bíró, 2006). A korszakban híresek voltak továbbá a Bercsényi gróf brunóci uradalmán rendezett hajtások, és a Szentendrei-sziget is nagy népszerűségnek örvendett, mint vadászterület. (Motesiky, 2006) A vadászatok diplomáciai jelentősége már ebben a korban is jelentős volt, fő céljuk ugyanakkor továbbra is az élelemszerzés és a háborúra felkészülés maradt.

A barokk korban a középkori és a reneszánsz vadaskertek új értelmezést kaptak, ugyanis ekkoriban a kastélykertek tervezésénél gyakran a vadászkastélyok meglévő léserdeinek nyiladékait vonták be a kerti látványtengelyek kialakításába. Kitűnő külföldi példát kínál erre többek között a versailles-i kastély parkja, vagy hazai vonatkozásban a fertődi Esterházy-kastélykert, ahol Esterházy Fényes Miklós a Kanizsaiak vadászkastélyára építette barokk rezidenciáját.(Mőcsényi, 1997)

Ebből kifolyólag azt feltételezhetnénk, hogy ezzel a funkcionális változással és a technológiai fejlődéssel - különösen a közlekedés és hadászat modernizációjával - a lovaglás fokozatosan háttérbe szorult a vezető társadalmi réteg életében. A tapasztalatok azonban éppen az ellenkezőjére utalnak: a lovaglás nem tűnt el, sőt, a 19-20. század fordulóján új lendületet kapott, így jelen tanulmány célja ennek az ellentmondásnak a feltárása: hogyan változott meg a lovassportok szerepe/célja a hazai nemesség életében és hogy ez hogyan hatott a nemesi rezidenciák kertjeinek funkcionális jellemzőire.

TÖRTÉNETI HÁTTÉR – ÉLETMÓDBELI VÁLTOZÁS

A 19. század elejétől zajló technológiai fejlődés a hadtechnikának is új lendületet adott a különböző harckocsik, nagyobb hatótávolságú és tűzerejű fegyverek megjelenésével, s az első világháborútól kezdve a lovak jelenléte a harcmezőn fokozatosan háttérbe szorult.

A közlekedésben is egyre gyengült a jelentőségük, hiszen a gőzmozdonyok, autók mobilok gyorsabb, kényelmesebb, egyszerűbb utazást biztosítottak a hosszabb távú utazásokon. A rövidebb távok megtételére pedig előszeretettel használták a népszerű kerékpárokat, amikről 1900-ban így tudósít a Magyarország és a Nagyvilág című hetilap:

„Úgy látszik, csakugyan elérjük a lovak alkonyát. Vagy hogy a ló nem lesz egyéb, mint futtató állat, a melyre fogadni szokás.

Mert lovast ma is alig látni már a Városligetben. (...) Ma már nem sikk a városerdőben lovagolni. Az arisztokrácia hölgyei otthon maradnak, a középosztály meg (...) bicikli-háton üdvözlí a tavaszt.” (MNV 1900 V. évfolyam Márc. 31. 8.)

S bár a lovaglás ilyen formában relevanciáját veszítette; a nemesi mindennapokban új és népszerű időtöltésként a lovassportok meghonosodása és elterjedése egyre inkább előtérbe került.

ÚJ LOVASSPORTOK MEGJELENÉSE – MEGLÉVŐ LOVAS SPORTÁGAK MEGÚJULÁSA

Ha a lovaglást tovább szeretnénk csoportosítani, megkülönböztethetünk lósportokat és lovassportokat, amelyek differenciálódása hagyományosan a lovas/hajtó, valamint a ló belefektetett munkájának, tehetségének arányán alapszik. Ezek közül a kastélykertek szempontjából az

built his Baroque residence upon the former hunting lodge of the Kanizsa family. (Mőcsényi, 1997)

For this reason, we might assume that with this functional change and technological advances - especially the modernisation of transport and warfare - horse riding gradually became a marginal activity in the lives of the ruling social classes. However, experience suggests the opposite: horse riding did not disappear, but rather gained new momentum at the turn of the 19th century into the 20th. The aim of this study is to explore this contradiction: how did the role/purpose of equestrian sports change in the lives of the Hungarian nobility, and how did this affect the functional characteristics of the gardens of noble residences?

HISTORICAL BACKGROUND – LIFESTYLE CHANGES

Technological developments from the beginning of the 19th century gave new impetus to military technology, and with the invention of various tanks and weapons with greater range and firepower, from the First World War, horses gradually became less present on the battlefield.

Their importance in transport also declined, as steam locomotives and automobiles provided faster, more comfortable and easier travel over longer distances. For shorter distances, people often used the popular bicycles, as reported in 1900 by the weekly magazine *Magyarország és a Nagyvilág* (Hungary and the World):

“It seems that we are indeed reaching the twilight of the horse.

Or that the horse will be nothing more than a racehorse, on which people usually bet.

Because you hardly see any riders in the City Park these days. (...) It is no longer fashionable to ride in the city forest. The ladies of the aristocracy stay at home, while the middle class (...) welcomes spring on the back of a bicycle.” (MNV 1900 Volume V, 31 March, p. 8.)

And although horse riding in this form lost its relevance in the everyday life of the nobility, the introduction and spread of equestrian sports became increasingly prominent as a new and popular pastime.

THE EMERGENCE OF NEW EQUESTRIAN SPORTS – AND THE RENEWAL OF EXISTING ONES

Equestrian sports can be further categorised based on the ratio of the rider / driver’s work and skill to that of

the horse. Regarding manor gardens, sports with greater emphasis on the rider/driver’s skill are more significant, since, due to the large space requirements, horse racing was practised in specially designed areas (horse racing tracks, e.g. in Alag, Tata and Fenékpusztá), while cross-country riding, horseback hunting, polo, show jumping and dressage (in whole or in part) took place at manors.

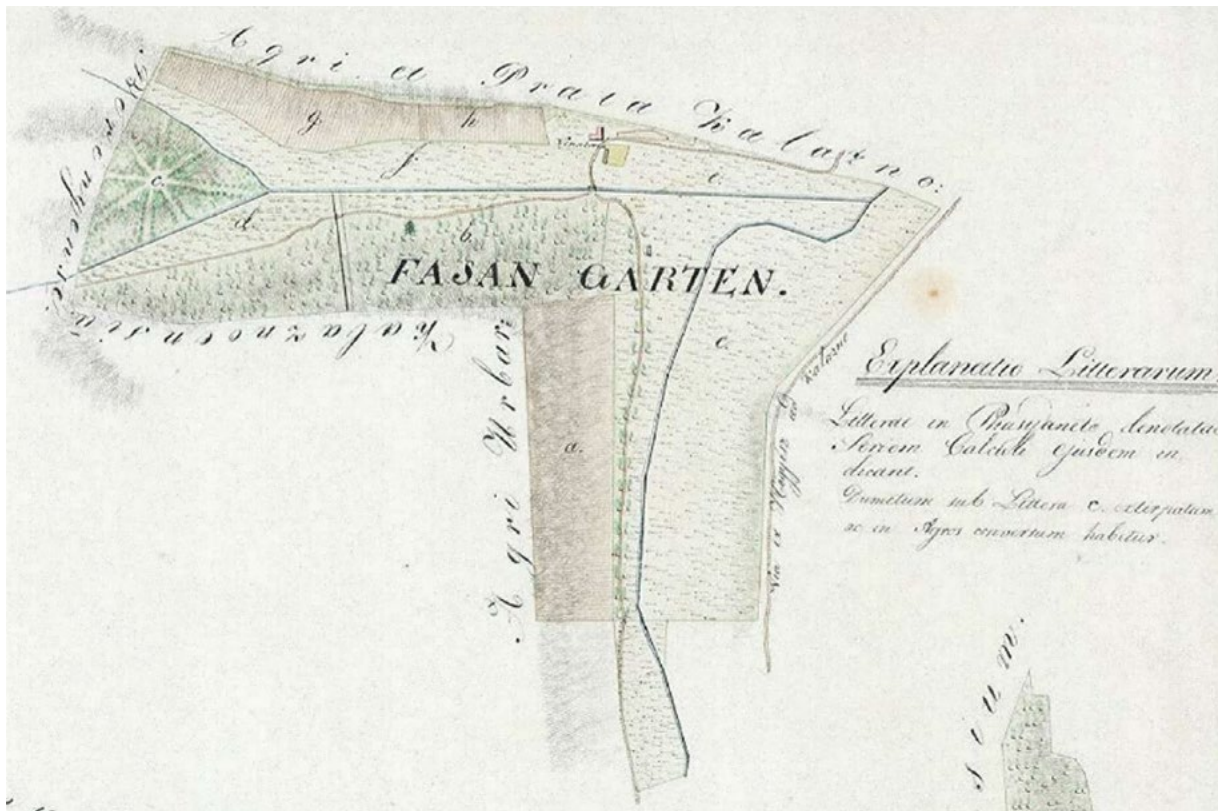
HORSEBACK HUNTING

The establishment of horse racing was accompanied by a boom in domestic horse breeding, which led to an increase in the number of Arabian and English thoroughbreds and Hungarian sport horses in the stables of noble estates. However, these horses were not only suitable for gallop races, but also excelled at hunting, which contributed to the rapid and widespread popularity of English-style horseback hunting in Hungary.

English-style horseback hunting was typically considered a sport of the nobility, partly because ownership of forests rich in game was a privilege of the social elite (Sisa, 2004), and partly because the laws of the time deliberately sought to exclude commoners who did not enjoy noble privileges from hunting (Ecsedi, 1933), thus creating a sharp distinction between hunting practised by peasants and the sport of hunting on horseback pursued by the social elite as a test of strength and success. (Szilágyi, 2014)

The country’s first hunting association was founded by Baron Béla Wenckheim in 1851. Initially, Count László Batthyány’s estate in Csákó served as the venue for the driven hunts, where jumping over ditches of various sizes and breaking through tree rows added variety to the hunt, which was very much to the liking of the participants. (VVL 1st year, issue 3, 15 February 1857, p. 41) Later, in 1890, thanks to Béla Wesselényi, a similar association was established in Transylvania, with Alsózsuk as the centre selected by the Baron, where the famous hunts with hounds took place. (Siemers, 1999) (Kászoni, 2005)

In addition to providing leisure activities, hunting served to develop physical fitness and courage, as well as to build and maintain social relationships. The venues for hunting were provided by game parks and pheasant gardens adjacent to the ornamental gardens. (Sisa, 2004) Most of the famous game parks of this era were located in the northern and western parts of the country. Notable examples include the estates in Kismarton, Eszterháza and



utóbbi csoport jelenléte a számottevő, ami annak köszönhető, hogy a lósportokat – így a lóversenyzés minden ágát – nagy térigényük miatt külön erre kialakított területeken (lóversenypályákon, pl. Alagon, Tatán vagy Fenékpusztán) gyakorolták, míg a tereplovaglás, a vadászlovaglás, a lovaspóló, az ugratás és az idomító munka (részben vagy egészben) a nemesi birtokokon folyt.

VADÁSZLOVAGLÁS

A lóversenyek meghonosodásával együtt járt a hazai lótenyésztés fellendülése, amelynek köszönhetően a nemesi birtokok istállóiban egyre nőtt az arab és az angol telivérek, a magyar sportlovak száma. Ezek a lovak azonban a galopp versenyeken kívül vadászlovaglásra is kitűnően alkalmasak voltak, ami hozzájárult ahhoz, hogy az angol minta szerint üzött vadászlovaglás hazánkban is gyorsan és széles körben elterjedjen.

Az angol stílusú vadászatot tipikusan nemesi sportnak tekintették, ami egyrészt abból adódik, hogy a vadban gazdag erdők birtoklása a társadalmi elit privilégiuma volt (Sisa, 2004), másrészt abból, hogy a korabeli törvények igyekeztek tudatosan kirekeszteni a nemesi kiváltságokkal nem rendelkező közembereket a vadászból (Ecsedi, 1933), ezzel élesen elválasztva a paraszti vadfogást a társadalmi elit által az erőpróba és a sikero-orientáció értelmében üzött sportcélú vadászlovaglastól. (Szilágyi, 2014)

Az ország első vadászegyesületét, Wenckheim Béla báró alapította 1851-ben. A hajtóvadászatok helyszínéül eleinte gróf Batthyány László csákoki birtoka szolgált, ahol különböző méretű árkok átugratása és fasorokon való áttörések színesítették a hajtást, ami igencsak elnyerte a részt vevő társaság tetszését. (VVL 1. évfolyam, 3. szám 1857-02-15 p.41) Később, 1890-ben Wesselényi Bélának

4. ábra/Fig. 4: Az alsó-zsuki falkatársaság (egy része), 1896 / Some of the horseback hunters with hounds in Alsó-zsuk Hubertus Day, Alsó-Zsuk, 1896

FORRÁS/SOURCE: J. HORTHY, 1937.

5. ábra/Fig. 5: A högyész Apponyi-kastély fácánoskertje, 1821 / The pheasant garden of the Apponyi Manor in Högyész, 1821

FORRÁS/SOURCE: JOANNIS NEP MOLNÁR DE FARKASHIDA, TOLNA MEGYEI LEVÉLTÁR, TMOL XV 3 T. 63. / SOURCE: JOANNIS NEP MOLNÁR DE FARKASHIDA, TOLNA COUNTY ARCHIVES, TMOL XV 3 T. 63

6. ábra/Fig. 6: Vadászat előtt Nagycenken, a Széchenyi-kastély kertjében, 1932 / Before the hunt in Nagycenk, in Széchenyi Palace garden, 1932

FORRÁS/SOURCE: FORTEPAN #160589 / BODA BALÁZS



Királyfa (Csőre, 1997) and the Nagycenk property of Count István Széchenyi who played a leading role in introducing equestrian sports to Hungary (Andrásy et al., 1857).

The hunts in Gödöllő were famous throughout the land, during the Grassalkovich, the royal and the governor eras alike (Faludi, 2014). Many Hungarian and foreign dignitaries regularly participated in these hunts. Count Dénes Bánffy's huge game park or pheasant garden in Bonchida, became just as popular a hunting ground as the estate in Zsibó or the wooded areas of the Festetics Palace Gardens in Keszthely (Andrásy et al., 1857). The latter was even visited by the Saxon king and the Prince of Wales for the driven hunts (Sisa, 2004).

The Károlyi family of Fót were also passionate hunters, which is clearly evident in the layout of their manor gardens. The family spent most of the year on their estate in Fót, so most of their hunting took place here, but they

also regularly indulged in this sport during their stays in Füzérradvány, Kőkapu and Lászlótanya. (Windisch-Graetz, 2017) According to Count László Károlyi's account, the route of the Fót hunts usually led through the outer park, mostly towards Újpest and the Alag Racecourse, in the vicinity of today's railway, but the rides often extended as far as the Danube (Andrásy et al., 1857). Queen Elisabeth also often rode from Gödöllő to the Fót estate to take part in the hunts (Szebenyi, 2003).

Hunting also played an important economic and social role. Events aimed at appealing to representatives of the decision-making social class were often motivated by the desire to establish and deepen political connections.

Commenting on this phenomenon in his memoirs, Miklós Horthy (also a passionate hunter, who not only was a frequent guest at the hunts in Eszterháza and Fót, but also often organised hunts himself in the lower

köszönhetően Erdélyben is létrejött egy hasonló egyesület, amelynek a báró Alsózsukot választotta központjául, s ott zajlottak a híres falkavadászatok. (Siemers, 1999; Kászoni, 2005)

A vadászatok célja a szabadidő eltöltésén kívül az erőnlét és a bátorság fejlesztése, valamint a társadalmi kapcsolatok építése, fenntartása volt. Helyszínét a parkokhoz csatlakozó vadaskertek vagy fácánosok biztosították. (Sisa, 2004) Az ebben a korban híres vadaskertek nagy része az ország északi és nyugati részén helyezkedett el, kiemelkedő volt például a ló- és lovassportok meghonosításában élen járó Széchenyi István gróf nagycenki birtoka (Andrásy és mtsai., 1857), valamint Kismarton, Eszterháza és Királyfa is. (Csöre, 1997)

Messze földön híresek voltak a gödöllői vadászatok, mind a Grassalkovich, mind a királyi és a kormányzói korszakban (Faludi, 2014), amelyeken számos magyar és külföldi előkelőség is rendszeresen részt vett. Bánffy Dénes gróf hatalmas bonchidai vadaskertje, vagy fácánoskertje is éppúgy népszerű vadászterületévé vált, mint a zsibói birtok, vagy a keszthelyi Festetics-kastély kertjének erdős területei (Andrásy és mtsai., 1857). Utóbbin rendezett hajtásokra még a szász király és a wales-i herceg is ellátogatott (Sisa, 2004).

Szenvedélyes vadász volt a főtí Károlyi család is, s ez kastélykertjeik térszervezésén is jól követhető. A család az év nagy részét a főtí birtokukon töltötte, ezért a vadászatok nagy része is itt zajlott, de a füzerradványi, kőkapui vagy a lászlótanyai tartózkodásuk során is rendszeresen hódoltak ennek a sportnak. (Windisch-Graetz, 2017) A főtí találkozók útvonala László gróf elbeszélése alapján rendszerint a külső parkban, többnyire Újpest felé, illetve az Alagi Lóversenypálya irányában, a mai vasút környékén vezetett, de gyakran a Dunáig is ellovagolt a társaság (Andrásy és mtsai., 1857). Erzsébet királyné is gyakran átlovagolt Gödöllőről a főtí birtokra, hogy részt vegyen a hajtásokon (Szebényi, 2003).

A vadászlovaglásnak fontos gazdasági, társadalmi szerepe is volt: a döntéshozó társadalmi réteg képviselőit megszólító események rendezését gyakran a politikai kapcsolatok megeremtése és elmélyítése motiválta.

E jelenségről nyilatkozik emlékirataiban Horthy Miklós is (aki szintén szenvedélyes vadász volt, s nem csak az eszterházai és a főtí hajtásoknak volt gyakori vendége, de ő is gyakran rendezett vadászatokat a gödöllői kastély alsókertjében), amelyben kifejti, hogy az ilyen jellegű látogatások gyakran hatékonyabbak voltak a hivatalos

találkozóknál is, hiszen a résztvevők a formális közeget hátrahagyva fejthették ki nézeteiket a különböző politikai folyamatok tekintetében. (M. Horthy, 1990)

IDOMÍTÁS

A végbemenő technológiai fejlődések ellenére az idomító lovaglás is fennmaradt az udvarokban, mivel a lovak harctéri szerepe ugyan visszaesett, de nem teljesen szorult ki, ezért a fegyelmezett és robbanékony lovak nevelése továbbra is fontos szempont maradt. Erre minden nemzetnek meg voltak a saját szokásai, hagyományai, de ismerünk neves idomító iskolákat, mint a bécsi Spanyol Lovasiskola, a Cadre Noir de Saumur, a Spanyol Királyi Lovas Kiképzőiskola és a Portugál magasiskola, amelyek általánosan elismert mesterek tanításai alapján működtek (Guériniére, Grisone, Pluvinel), céljuk elit lovasok nevelése volt. (Behringer, 2012) Ugyanakkor a nemesi udvarokban jelen volt a díjlovaglás bemutató jellegű, látványos formája is, amely a gyakorlati céloktól egészen eltávolodva inkább az esztétika és a szórakoztatás irányába kezdett fordulni. Ez utóbbi különösen a társasági eseményeket kísérő előadások részeként mutatkozott meg, és a lovas ügyesség, valamint a ló és ember közötti harmóniát hivatott látványosan demonstrálni. (Novotni, 2013)

Hazánkba az 1848-49-es forradalom és szabadságharc leverése után érkezett meg bécsi hatásra a „spanyol lovasiskola” divatja, de ennek voltak 18. századi előzményei, köszönhetően Bánffy Dénes grófnak, Erdély főlovászmesterének. (Bíró, 1943) A gróf híres arab és lipicai lovai a kiemelkedő művészettörténeti értékkel bíró díszes bonchidai istállóban laktak, ami 1750-ben épült, a bécsi Hofstallung mintájára. Az istállóval szemben, a Patkóudvar másik oldalán egy fedeles lovasiskola is emelkedett a kastélyudvaron, amelyhez egy kültéri lovarda is kapcsolódott. (Gy. Dávid, 2011)

A gödöllői kastélyban az idomítás mindkét fent említett iránya megmutatkozott: a kastélyhoz tartozó fedeles lovardában Erzsébet királyné 1877 körül tükröket helyezett el, majd műlovarnőket, cirkuszi lovasokat hívatott (Ritz cirkusz), hogy különféle idomító feladatokat, mutatványokat tanulhasson tőlük (Faludi, 2014), de ugyanakkor magasiskolai feladatokat is lovagolt (Ripka, 1896). Az 1930-as években pedig a kastély szabadtéri lovardájában a királyi testőrség Spanyol lovasiskolájának díjlovasai gyakorlatoztak, minden nap edzettek, és lovasversenyeket is rendeztek. (Bangha, 1990; Kaján, 2013)

gardens of the Gödöllő Palace) explained that such visits were often more effective than official meetings, as participants could express their views on various political processes away from the formal setting. (M. Horthy, 1990)

DRESSAGE

Despite technological advances, dressage riding remained popular in noble estates, as horses had declined in importance on the battlefield but had not been completely phased out, so training disciplined but fast horses remained an important consideration. Each nation had its own customs and traditions, but we know of renowned training schools such as the Spanish Riding School in Vienna, the Cadre Noir de Saumur, the Royal Spanish Riding School and the Portuguese High School, which operated based on the teachings of generally recognised masters (Guériniére, Grisone, Pluvinel), and aimed to train elite riders. (Behringer, 2012) At the same time, the noble courts also featured spectacular eventing displays which, moving away from practical goals, began to focus more on aesthetics and entertainment. The latter appeared particularly as part of performances accompanying social events, and was intended to spectacularly demonstrate equestrian skill and the harmony between horse and man. (Novotni, 2013)

The fashion for the Spanish riding school arrived in Hungary after defeat in the 1848-49 War of Independence, influenced by Vienna, but it had its antecedents in the 18th century, thanks to Count Dénes Bánffy, Grand Master of the Horse of Transylvania. (Bíró, 1943) The Count’s famous Arabian and Lipizzaner horses lived in the ornate Bonchida stables, built in 1750 on the model of the Hofstallung in Vienna and noted for their outstanding artistic and historical value. Opposite the stables, on the other side of the palace courtyard named Patkóudvar (Horse-shoe Courtyard), there was also a covered riding school, which was connected to an outdoor riding arena. (Gy. Dávid, 2011)

Both of the above-mentioned approaches to training were evident at the Gödöllő Palace: around 1877, Queen Elisabeth had mirrors installed in the covered riding hall belonging to the palace, then invited professional horsewomen and circus riders (Ritz Circus) to teach her various dressage techniques and tricks (Faludi, 2014), but at the same time she also performed high school exercises (Ripka, 1896). In the 1930s, dressage riders of the Royal Guards Spanish Riding School practised in the outdoor

riding arena of the palace, training every day and organising equestrian competitions. (Bangha, 1990) (Kaján, 2013)

POLO

Hungary also played an active role in the spread of polo in Europe, as Count Elemér Batthyány was the first to introduce the British game to the continent in 1875. Subsequently, in the Millennium year (1896), Count Géza Andrássy, returning from a trip to England, organised the first official Hungarian match on the “Pest turf”, after which polo fields appeared in the gardens of several Hungarian manors. This was the purpose of, among others, the sport field in Alsó-Zsuk, operated by the Bánffy family of Bonchida, where representatives of the Transylvanian aristocracy played polo matches, which were considered a curiosity at the time (Kászoni, 2005). A similar function was fulfilled by the lawn extending from the pleasure ground in the park of Frigyes Wenckheim’s castle at Szabadkígyós, over which commanded an excellent view, and which frequently served as a polo field for the Wenckheim family and their guests, who often played there with enthusiasm.

The game was officially to be played on a rectangular field measuring 300 paces wide and 200 paces long, mostly covered with grass [2] (VVL 1899, 19 April, p. 164), i.e. an area measuring approximately 150 x 220 metres, with 6-metre-wide goals placed in the middle of the shorter sides.

Although it is highly unlikely that the Wenckheim family had such a large, standard-sized polo field, contemporary photographs (from the collection of János Tuska) show that the clearing in front of the palace in Szabadkígyós was surrounded with trimmed hedges and fencing, and often used for polo games.

Although the Wenckheim family’s polo field was probably smaller than the contemporary standard, it is noteworthy from the perspective of garden art due to its dual role. The clearing functioned both as a compositional element, providing a clear visual axis toward the castle, and as a venue for sporting activity. Archival photographs from the collection of János Tuska reveal how these two functions coexisted harmoniously, showing how the field, enclosed by neatly clipped hedges and fencing, was delineated from its surroundings without diverting attention from the palace itself.

The country also had an official polo team, which often competed at international level. In 1908, they defeated the



1928. AZ ELSŐ NEMZETKÖZI MÉRKŐZÉS. BUDAPEST—WIEN

Mecklenburg hercege; ifj. Bethlen István gr.; Netherlands őrnagy; Aich Hubert; középen Trake olasz bíró; Károlyi Lajos gr.; Watson kapitány; Jarmay kapitány; Wenckheim József gr.

7. ábra/Fig. 7: Az első nemzetközi lovaspóló mérkőzés a margitszigeti pólópályán, 1928. / *The first international polo match on the polo field on Margaret Island, 1928*

FORRÁS: IVANICS, 2017.

►► 8. ábra/Fig. 8: Ekkora helyet foglalt volna el a korabeli „szabvány” lovaspóló pálya a szabadkígyósi kastély parkjában / *This is how much space a standard polo field of the time would have taken up in the park of the palace in Szabadkígyós*

FORRÁS/SOURCE: SAJÁT ÁBRA. ALAPTÉRKEP: Ó-ÚJ KÍGYÓS KATASZTERI TÉRKÉPE, 1883 / SOURCE: OWN ILLUSTRATION, BASE MAP SOURCE: ARCANUM.COM, Ó-ÚJ KÍGYÓS CADASTRAL MAP, 1883



English team at the London Olympics in Wimbledon Park, but they also successfully performed against the polo clubs of Frankfurt, Hamburg, Ostend, London, Paris and Vienna in the years leading up to World War I in the 20th century, and then again between the two world wars. The team's players at that time included Count Frigyes Wenckheim's son, Count József Wenckheim, Count Miklós Bánffy (VVL), Count István Bethlen Jr. and Miklós Horthy Jr. (Ivanics, 2017)

In summary, it can be said that polo, requiring a large field, special equipment and specially bred horses, was considered a game for the most distinguished. As a result, and due to the fact that its popularity was very limited compared to horseback hunting, for example, the matches were a major tourist attraction.

SHOW JUMPING

From the second half of the 19th century, show jumping was also popular in aristocratic circles, for which English thoroughbreds were mainly used. The novelty of this sport lay in the fact that, instead of natural terrain and obstacles, the horse and rider had to jump over a specified number of artificially constructed obstacles, mostly consisting of poles, on a rectangular flat course. The popularity of the sport grew rapidly because of how easy it was to understand (Miesner et al., 2009), and the social elite became involved both in its practice and the organisation of competitions. István Károlyi, who lived in Fót, his children (László and Boriska) and his wife, Mária Magdolna

Windisch-Graetz, were all excellent show jumpers, with the latter regularly competing at both national and international level. (Károlyi, 2024) While the obstacle-strewn jumping arena in the park of the Károlyi Mansion in Fót was only used for practice and no competitions were held there, show jumping competitions in the Huszár Manor Garden in Abafája, for example, were one of the biggest attractions in the social and sporting life of the estate. (Fekete, 2007)

HOBBY RIDING

In addition to the above, there are numerous garden features and references from past centuries that cannot be linked to specific equestrian sports, but which nevertheless play a significant role in this context as they preserve the memory of other equestrian activities.

These include fenced paddocks (e.g. in the Zichy Palace Park in Soponya), which were used for lunge training, horse riding lessons or simply to separate horses. Other facilities included hoof washers used for cooling horses' legs (e.g. at the bridge landing of the stone bridge at Tata, English Park), horse bathing pools (e.g. the facility located northeast of the palace in Szabadkígyós (Bechtold, 2017)), outdoor riding arenas of various sizes and designs (e.g. in the garden of the Mikes Manor in Zabola or in the garden of the Apponyi Manor in Hőgyész) and covered riding halls (e.g. the shingled "horse school" made of pine boards in the courtyard of the Bánffy Palace in Bonchida at the beginning of the 18th century (Gy. Dávid, 2011), the

LOVASPÓLÓ

Magyarország a pólósport európai terjedésében is aktív szerepet játszott, ugyanis elsőként gróf Batthyány Elemér mutatta be a brit mintán alapuló játékot 1875-ben a kontinensen. Ezt követően a Millennium évében (1896) gróf Andrassy Géza angliai utazásáról hazatérve megrendezte az első hivatalos magyar mérkőzést a „Pesti gyepen”, amit követően több magyar nemesi kastély kertjében is megjelentek a pólópályák. Ezt a célt szolgálta többek között például a bonchidai Bánffyak által működtetett versenypálya Alsó-Zsukon, amelyen az erdélyi arisztokrácia képviselői játszották az akkor kuriózumnak számító pólóversenyeket (Kászoni, 2005), vagy a Wenckheim Frigyes szabadkígyósi kastélyának parkjában, a pleasure ground folytatásaként elterülő füves pálya, amelyre kitűnő látvány nyílt a kastélyteraszról, s amelyen gyakran és szívesen lovaspólózott a Wenckheim család és a vendégek.

A játékot egy korabeli leírás alapján egy 300 lépés hosszú és 200 lépés széles téglalap alakú, többnyire füves pályán [2] kellett megrendezni (VVL 1899 április 26. 164.o) – ahol egy lépés valószínűleg egy yard-dal volt egyenértékű, mivel a pályákat ma is eszerint méretezik, tehát egy hozzávetőlegesen 274 x 182 méteres területen – a rövid oldalak közepén elhelyezett 6 méter széles kapukkal.

S bár a Wenckheim család lovaspóló pályája méreteiben több, mint valószínű, hogy nem felelt meg a korabeli szabványoknak, kertművészeti szempontból érdekes eleme a kastélykertnek, ami kettős funkciójából adódik: a tisztás ugyanis egy részről a kastélyra való rálátást

biztosító kompozicionális elem, más részről a sportolás helyszíne. Korabeli fényképeken (Tuska János gyűjteményének köszönhetően) megfigyelhető, hogyan fér meg egymás mellett e két funkció, és hogy hogyan határolódik el a környezetétől a nyírt sövényekkel, kerítéssel lekerített pólópálya anélkül, hogy elvonná a látogató figyelmét a kastélyról.

Az országnak hivatalos póló csapata is volt, ami nemzetközi szinten is gyakran próbára tette magát: 1908-ban a londoni olimpián a Wimbledon Parkban legyőzték az angol csapatot, de sikeresen helyt álltak a frankfurti, hamburgi, ostendei, londoni, párizsi, bécsi póló klubok csapataival szemben is a 20. század első világháborút megelőző éveiben, majd a két világháború között is. A csapatnak ekkor játékos volt többek között Wenckheim Frigyes gróf fia, Wenckheim József gróf, Bánffy Miklós gróf (VVL), ifj. Bethlen István gróf és ifj. Horthy Miklós is. (Ivanics, 2017)

Összefoglalva elmondható, hogy a lovaspóló – mivel nagy kiterjedésű pályát, speciális felszerelést és különleges tenyésztésű lovakat igényelt – a legelőkelőbbek játékanak számított. Ebből adódóan, valamint mivel elterjedtsége például a vadászlovagláshoz képest igen korlátozott volt, a mérkőzések kiemelt turisztikai vonzerővel bírtak.

UGRÓSPORT

Kedvelt volt a 19. század második felétől nemesi körökben az ugrósport is, amelyhez szintén főleg az angol telivéreket használták, ennek újdonság értéke abban rejlett, hogy a párosnak a természetes domborzatú terep



9. ábra/Fig. 9: Gróf Károlyi László a díjugratást gyakorolja a fóti kastély lovardájában, 1940. / Count László Károlyi practising show jumping in the riding arena of the Fót Manor, 1940

FORRÁS/SOURCE: A KÁROLYI CSALÁD GYŰJTEMÉNYE / COLLECTION OF THE KÁROLYI FAMILY

10. ábra/Fig. 10: Szabadtéri lovarda a zabolai Mikes-kastély alsó teraszán / Outdoor riding arena on the lower terrace of the Mikes Mansion in Zabola

FORRÁS: MIKES CSALÁD FOTÓRCHÍVUMA / MIKES FAMILY PHOTO ARCHIVE

11. ábra/Fig. 11: Lovaspályák a soponyai Zichy-kastély kertjében, 1881 / Riding tracks in the garden of the Zichy Palace in Soponya, 1881

FORRÁS/SOURCE: ARCANUM, SOPONYA KATASZTERI TÉRKÉPE, 1881 / ARCANUM, HABSBURG EMPIRE – CADASTRAL MAPS (19TH CENTURY)

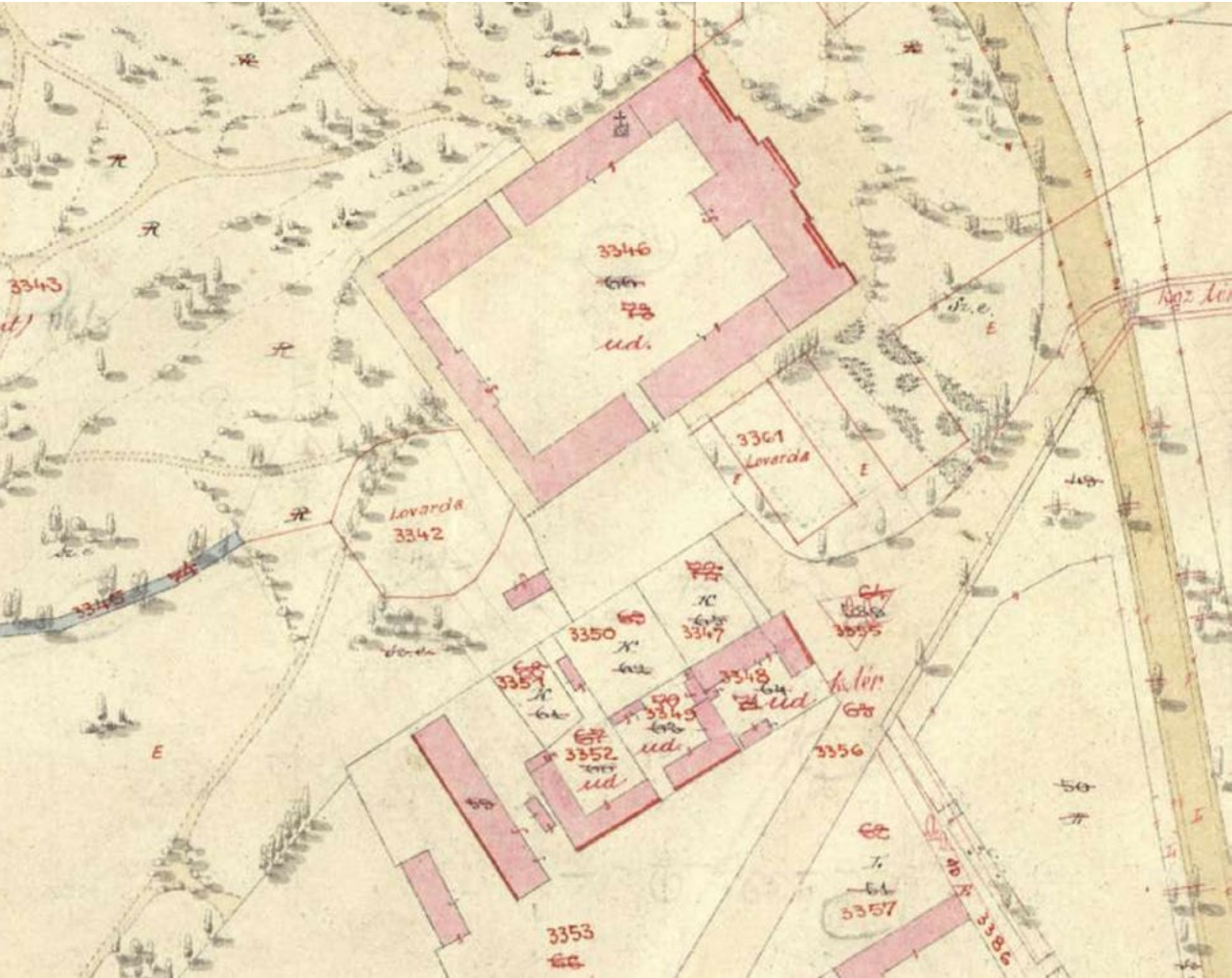


és akadályok helyett egy téglalap alakú sík pályán kellett meghatározott számú, mesterségesen felépített, többnyire rudakból álló akadály felett átkelnie. A sportág népszerűsége a könnyű követhetősége miatt nagyon gyorsan nőtt (Miesner és mtsai., 2009), úzésébe a társadalmi elit gyakorlóként és versenyrendezőként is bekapcsolódott. A Fóton élő Károlyi István, gyermekei (László és Boriska) és felesége, Windisch-Graetz Mária Magdolna is kitűnő díjugrató volt. Utóbbi rendszeresen versenyzett hazai és nemzetközi szinten is. (Károlyi, 2024) Bár a fóti Károlyi-kastély parkjának akadályokkal tűzdelt lovaspályáját

csak gyakorlásra használták, itt nem rendeztek versenyeket, például Abafáján a Huszár-kastély kertjében a díjugrató versenyek jelentették az egyik legnagyobb vonzerőt a birtok társasági és sportéletében. (Fekete, 2007)

HOBBILOVAGLÁS

Az eddig említetteken túl számos olyan kerti elem, vagy arra utaló forrás maradt ránk az elmúlt századokból, amelyeket konkrét lovassporthoz kötni ugyan nem lehet, ámde a témában betöltött szerepük mégis számottevő, hiszen az egyéb lovas tevékenységek emlékét őrzik.



former covered riding arena built on the Esterházy estate in Tata, and the riding schools located on the estate of Palatine Joseph in Alcsút and in the garden of the Wenckheim-Almásy Palace in Gyula). Informal, hobby-like trail riding was also common on the curved paths of landscape gardens, but the famous linden tree avenue in Nagycenk was also designed as a riding trail in the 18th century.

SUMMARY, CONCLUSION

The structural diversity and elaboration of garden facilities serving sports, the extent of efforts made to practise various sports, and the number of reports documenting individual sporting events and their impact on tourism, prove that sport, which today often seems to be a tolerated function in the lofty surroundings of palace gardens, has had a significant impact on the design of the open spaces of noble residences in all historical periods.

Equestrian sports have a prominent place among the sporting activities of Hungarian noble residences. From the 19th century onwards, horse riding was no longer primarily a means of farming, transport and warfare in the life of noble society, but rather became a means of organised physical exercise and social interaction.

Horse riding, such as horseback hunting, polo and show jumping, strengthened the social and economic position of the nobility.

Equestrian sports served not only as a physical activity but also as a means of representation, and the wealth of the nobility was best symbolised by their own stud farms.

Sporting events held on noble estates provided an opportunity for the nobility to demonstrate their progressive thinking and alignment with Western European models. ©



This work is licensed under Creative Commons 4.0 standard licenc: CC-BY-NC-ND-4.0.

Település / Settlement	Kastély / Estate	Vadász- lovaglás / Horseback hunting	Lovas- póló / Polo	Idomítás / Dressage	Ugró- sport / Show jumping	Hobbilovaglás/ Nem ismert specifikáció / Hobby riding / Unknown specifications	Infrastruktúra elemek / Infrastructure elements
Abafája	Huszár-kastélypark / Huszár Manor Garden				●		szabadtéri lovarda, épített akadályok / outdoor riding arena, built obstacles
Alcsútdoboz	József nádor kastélypark / Palatine Joseph's palace park					●	szabadtéri lovarda, fedeles lovarda / outdoor riding arena, covered riding arena
Alsóbogát	Festetics-Inkey-kastélypark / Festetics-Inkey Manor Garden					●	lovaglútak / riding trails
Bajna	Sándor-Metternich-kastélykert / Sándor-Metternich Palace Park				●	●	épített akadályok / built obstacles
Bonchida	Bánffy-kastélykert / Bánffy Palace Park			●		●	szabadtéri lovarda, fedeles lovarda / outdoor riding arena, covered riding arena
Dég	Festetics-kastélypark / Festetics Palace Park	●				●	vadászterület / hunting grounds
Doba	Erdődy-kastélypark / Erdődy Palace Park	●					vadászterület / hunting grounds
Fehérvárcsurgó	Károlyi-kastélypark / Károlyi Palace Park	●				●	vadászterület / hunting grounds
Fertőd	Esterházy-kastélypark / Esterházy Palace Park	●				●	vadászterület (Lés-erdő) / hunting grounds (Lés Forest)
Fót	Károlyi-kastélypark / Károlyi Palace Park	●			●	●	szabadtéri lovarda, terepakadályok, épített akadályok / outdoor riding arena, paddocks, built obstacles, terrain obstacles
Füzérradvány	Károlyi-kastélypark / Károlyi Palace Park	●				●	vadászterület, lovaglútak / hunting grounds, riding trails
Gödöllő	Grassalkovich-kastély / Grassalkovich Palace Park	●		●	●	●	szabadtéri lovarda, fedeles lovarda, terepakadályok, épített akadályok / outdoor riding arena, covered riding arena, built obstacles, terrain obstacles
Gyula	Harruckern-Almássy-Wenckheim-Óvári-kastélypark / Harruckern-Almássy-Wenckheim-Óvári Palace Park	●				●	fedeles lovarda / covered riding arena

12. ábra/Fig. 12: Összefoglaló táblázat /
Summary table
FORRÁS/SOURCE: SAJÁT ÁBRA / OWN FIGURE

Település / Settlement	Kastély / Estate	Vadász- lovaglás / Horseback hunting	Lovas- póló / Polo	Idomítás / Dressage	Ugró- sport / Show jumping	Hobbilovaglás/ Nem ismert specifikáció / Hobby riding / Unknown specifications	Infrastruktúra elemek / Infrastructure elements
Hatvan	Grassalkovich-kastélypark / Grassalkovich Manor Garden	●					lovaglútak / riding trails
Hőgyész	Apponyi-kastélypark / Apponyi Manor Garden					●	szabadtéri lovarda / outdoor riding arena
Iszkaszentgyörgy	Amadé-Bajzáth-Pappenheim-Károlyi kastélypark / Amadé-Bajzáth-Pappenheim-Károlyi Palace Park	●				●	lovaglútak / riding trails
Keszthely	Festetics-kastélypark / Festetics Palace Park	●				●	vadászterület, lovaglútak / hunting grounds, riding trails
Kőkapu	Károlyi-kastélypark / Károlyi Castle Park	●				●	vadászterület, lovaglútak / hunting grounds, riding trails
Lászlótanya	Károlyi-kastélypark / Károlyi Manor Garden	●				●	vadászterület, lovaglútak / hunting grounds, riding trails
Nagycenk	Széchenyi-kastélypark / Széchenyi Palace Park	●				●	lovaglútak (hársfazor) / riding trails (linden tree alley)
Solt-Kalimajor	Teleki-kastélypark / Teleki Manor Garden	●					vadászterület / hunting grounds
Somogyzsitfa	Véssey-kastélypark / Véssey Manor Garden	●					vadászterület, fácnoskert / hunting grounds, pheasant garden
Soponya	Zichy-kastélypark / Zichy Palace Park					●	körkarámok, szabadtéri lovardák / paddocks, outdoor riding arenas
Szabadkígyós	Wenckheim-kastélypark / Wenckheim Palace Park		●			●	szabadtéri lovarda, épített akadályok / outdoor riding arena, built obstacles
Szenttamáspuszta	Almásy-kastélypark / Almásy Manor Garden	●					vadászterület, vadaskert / hunting grounds, game park
Tata	Esterházy-birtok / Esterházy Palace Park	●		●	●	●	szabadtéri lovarda, fedeles lovarda, épített akadályok / outdoor riding arena, covered riding arena, built obstacles
Vácrátót	Vigyázó-kastélypark / Vigyázó Manor Garden					●	lovaglútak / riding trails

JEGYZETEK/NOTES

- pl.: Antonio Bonfini: A magyar történelem tizedei, III. tized IX. könyv; Galeotto Marzio: Mátyás királynak kiváló és bölcs mondásairól és tetteiről szóló könyv, 12.,14. fejezet / pl.: e.g.: Antonio Bonfini: *Decades of Hungarian History, Decade III, Book IX; Galeotto Marzio: Book on the Excellent and Wise Sayings and Deeds of King Matthias, Chapters 12 and 14*
- Érdekesség, hogy ebben az időben a mediterrán országokban, ahol a füves pálya öntözése problémás volt a nyári időszakban, döngölt agyag pályákon játszottak, amely már az istállók padlózataként korábban bevált számukra. Ez mai szemmel nézve rendkívül balesetveszélyes és káros volt a lovak lábára nézve, hiszen az esőtől megnedvesedett agyag csúszós, a száraz agyag pedig nagyon kemény, kötött felület volt a füves és a homokos pályákhoz képest. (Ivanics, 2017) / *It is interesting to note that at this time, in Mediterranean countries where watering grass fields was problematic during the summer, games were played on rammed clay pitches, which had previously proven successful as stable flooring. From today's perspective, this was extremely dangerous and harmful to the horses' legs, as the clay became slippery when wet from rain, and dry clay was very hard and compact compared to grass and sand tracks. (Ivanics, 2017)*

Ilyenek a lekerített körkarámok (pl. Soponyán a Zichy-kastélyparkban), amit futószárazáshoz, a lovasoktatáshoz, vagy csupán a lovak elkülönítéséhez használtak. A patamosók, amik a lovak lábának hűtésére szolgáltak (pl. a tatai Angolparkban a mesterséges patakon átvezető kőhíd „hídője”). (Örsi, 1966: 40) A lóúsztató medencék (pl. Szabadkígyóson a kastélytól északkeletre található létesítmény) (Bechtold, 2017), valamint természetesen a különböző méretű és kialakítású szabadtéri lovardák (pl. a zabolai Mikes-kastély kertjében, vagy a hógyészi Apponyi-kastély kertjében) és fedeles manézsok (mint a fenyődeszkából készült, zsindelyezett „lóiskola” a bonchidai Bánffy-kastély udvarán a 18. század elején (Gy. Dávid, 2011), a tatai Esterházy-birtok területén épült egykori fedeles lovarda, vagy a József nádor alcsúti birtokán és a gyulai Wenckheim-Almásy-kastély kertjében található lovasiskolák). A tájképi kertek íves vonalvezetésű útjain is gyakori volt a kötetlen, hobbi jellegű túralovaglás, de a híres nagycenki hársfasor is lovaglóútnak készült még a 18. században.

ÖSSZEFOGLALÁS, BEFEJEZÉS

A sportokat kiszolgáló kerti létesítmények szerkezeti sokszínűsége, kidolgozottsága, a különböző sportágak gyakorlásáért tett erőfeszítések mértéke és az egyes sporteseményeket és azok turisztikai befolyását megörökítő beszámolók számossága is bizonyítja, hogy a sport, ami napjainkban gyakran egy megtúrt funkciónak tűnik a kastélykertek magasztos környezetében, igen jelentős hatással volt minden korban a nemesi rezidenciák szabadtereinek alakítására.

A magyar nemesi rezidenciák sporttevékenységei között kiemelkedő helyet foglalnak el a lovassportok. A lovaglás a 19. századtól kezdve már elsősorban nem a gazdálkodás, a közlekedés és a hadviselés alapját jelentette a nemesi társadalom életében, hanem sokkal inkább a szervezett testmozgás és a társadalmi kapcsolódás eszközévé vált.

A lovaglás – mint a vadászlovaglás, a lovaspóló, vagy a díjugratás – erősítette a nemesség társadalmi, gazdasági pozícióját.

A lovassportok nemcsak fizikai aktivitásként, hanem reprezentációs tevékenységként is szolgáltak, s a főurak gazdagságát mindennél jobban fémjelezte a saját ménes.

A nemesi birtokokon rendezett sportesemények lehetőséget teremtettek arra, hogy a nemesség bemutassa haladó gondolkodását, igazodását a nyugat-európai mintákhoz. ☉

IRODALOM/BIBLIOGRAPHY

- Andrásy, M., Orczy, B., Podmaniczky, F., Sándor, M., Szalbek, G., Wenckheim, B., & Festetics, B. (1857). *Hazai vadászatok és sport Magyarországon*. k. n., Budapest.
- Bangha, E. (1990). *A Magyar Királyi Testőrség 1920-1944*. Európa Könyvkiadó, Budapest.
- Bechtold, Á. (2017). *Szabadkígyós, kastélypark* [Kerttörténeti tudományos dokumentáció]. Budavári Ingatlanfejlesztő es Üzemeltető Nonprofit Kft., Budapest.
- Behringer, W. (2012). *A sport kultúrtörténete - az ókori Olimpiától napjainkig* (Kulturgeschichte des Sports-vom antiken Olympia bis zur Gegenwart). C.H. Beck, München. DOI: <https://doi.org/10.17104/9783406632068>
- Bíró, J. (1943). *Erdélyi kastélyok*. Új Idők Irodalmi Intézet (Singer és Wolfner), Budapest.
- Bölkei, B. (2024). *Sportélet a 19-20. századi magyar kastélykertekben* [Szakdolgozat]. Magyar Agrár- és Élettudományi Egyetem, Budapest.
- Csőre, P. (1997). *Vadaskertek a régi Magyarországon*. Mezőgazda Kiadó, Budapest.
- Ecsedi, I. (1933). *Népies vadfogás és vadászat a debreceni határban és a Tiszántúlon*. Városi Nyomda, Debrecen.
- Faludi, I. (2014). *A gödöllői kastély*. Gödöllői Királyi Kastély Közhasznú Nonprofit Kft., Gödöllő.
- Fekete, A. (2007). *Az erdélyi kertművészet. Maros menti kastélykertek*. Művelődés Műhely, Kolozsvár.
- Galavics, G. (1999). *Magyarországi angolkertek*. Balassi Kiadó, Budapest.
- Garády, S. (1932). *Mátyás király buda-nyéki kastélya*. In *Tanulmányok Budapest múltjából*. Budapest Székesfőváros Kiadása, Budapest.
- Gy. Dávid, G. (2011). *A Bonchidai Bánffy-kastély*. Polis Könyvkiadó, Kolozsvár.
- Horthy, J. (1937). *Egy élet sportja. Vadászat–Lóverseny–Falka*. Franklin-Társulat, Budapest.
- Horthy, M. (1990). *Emlékirataim*. Európa Könyvkiadó, Budapest.

Ivanics, G. (2017). *Magyar póló 1917-1945*. Professo Kiadó, Budapest.

Kaján, M. (2013). *Kormányzói rezidencia Gödöllőn 1920-1944 között* [Szakdolgozat]. Eszterházy Károly Főiskola, Történelemtudományi Intézet, Új és Jelenkori Történeti Tanszék, Eger.

Károlyi, L. (2024). *Beszélgetés gróf Károlyi Lászlóval*. Bölkei Blanka. [élőbeszéd] Fót, 2024. augusztus 14.

Kászoni, Z. (2005). *Wass Albert szülőföldje, vadászatai*. Agroinform Kiadó, Budapest.

Katona, J. (2021). *A hazai kastélyhasznosítás problémáinak elemzése, különös tekintettel a Dél-Dunántúli Turisztikai Régióra*. [doktori disszertáció] Pécsi Tudományegyetem Természettudományi Kar, Pécs.

Miesner, S., Putz, M., Plewa, M., & Frömming, A. (2009). *A jól képzett lovas*. Mezőgazda Kiadó, Budapest.

Motesiky, Á. (2006). *Vadászörömök - vadászörökségünk*. KT Könyv- és Lapkiadó, Komárom.

Mőcsényi, M. (1997). *Kritikus gondolatok és ismeretlen tények Eszterháza építéstörténetéhez II. / A kastély „point de vue” -s elhelyezése*. A Soproni Városszépítő Egyesület helytörténeti folyóirata, VI(2), Sopron.

Novotni P. (2013). *Az idomítólovaglás fejlődéstörténete*. (Hozzáférés: 2025.06.26.) <https://www.lovasok.hu/lokikepzes/az-idomitolovaglas-fejlodestortenete/>

Örsi, K. (1966). *Tájképi kertek Magyarországon*. Állami Műemlékhelyreállítási és Restaurálási Központ, Budapest.

Rapaics, R. (1938). *A középkori várkert*. In *Magyar kertek - A kertművészet Magyarországon*. Királyi Magyar Egyetemi Nyomda, Budapest.

Ripka, F. (1896). *Gödöllő, a királyi család otthona* (Magyar Tudományos Akadémia Könyvtára). Szerzői páldány.

Siemers, I. (1999). *Wass-kor*. Mentor Kiadó, Marosvásárhely.

Sisa, J. (2004). *Kastélyépítészet és kastélykultúra Magyarországon a historizmus korában* [akadémiai doktori értekezés]. k. n. Budapest. DOI: <https://doi.org/10.1556/eptud.34.2006.1-2.7>

Szatmári, Z. (2018). *Sport, életmód, egészség*. Akadémia Kiadó, Budapest. DOI: <https://doi.org/10.1556/9789634541219>

Szebényi, D. (2003). *Beszélgetés Károlyi Lászlóval* (Hozzáférés: 2025. 06. 25.) Nemzetközi Lovas Magazin. <https://www.lovasok.hu/index-archive.php?i=24947>.

Szilágyi, M. (2014). *Zsákmányolók és zsákmányaik*. Magyar Tudományos Akadémia, Budapest.

Temesy, G. (1941). *Országgyarapító Horthy Miklós*. Mefhosz Könyvkiadó, Budapest.

Viczán Z. (2018). *De hol voltak a király vadaskertjei? - Mátyás és Budapest, II. rész*. (Hozzáférés: 2025.10.26.) https://pestbuda.hu/cikk/20180906_a_kiraly_vadaskertjei_matyas_es_budapest_ii_resz

Windisch-Graetz, M. M. (2017). *Feljegyzések és életképek*. Szépműves Könyvek, Budapest.